

Kungl. biblioteket

YTTRANDE

2004-04-21

02-51-2004

Regeringen
Näringsdepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande avseende ITPS slutrapport: En lärande IT-politik för tillväxt och välfärd (A2003:015)

N2002/9592/ITFoU

Kungl. biblioteket (KB) har i huvudsak valt att kommentera de avsnitt som rör informationsförsörjning till utbildning, forskning och kultur. I det följande betonas särskilt de kopplingar IT-politiken bör ha till livslångt lärande, demokrati och ekonomisk tillväxt. KB finner det också naturligt att relatera sina synpunkter till de förslag som lagts fram i KB-utredningen (SOU 2003:129).

Remissvaret fokuserar på hur KB skall kunna bidra till att uppfylla de allmänna mål som regeringen har formulerat exempelvis i IT-propositionen (prop. 1999/2000:86):

- IT-politiken skall skapa ett informationssamhälle för alla
- Sverige skall vara en ledande IT-nation

Sammanfattning

- Rapporten är svåröverskådlig, och det är inte alltid lätt att se vad som egentligen föreslås. Delrapporter och sammanfattningar är av varierande kvalitet, vilket beror på att ett stort antal konsulter svarat för analyserna av de valda delområdena inom IT-politiken.
- KB instämmer i rapportens allmänna rekommendation att IT-politiken måste ha väl definierade och mätbara mål och att den bör utvärderas och följas upp kontinuerligt. I likhet med ITPS anser KB att IT nu är en integrerad del av alla verksamheter och att IT-politiken måste vara en självklar del av planeringen inom såväl departement som förvaltning. Det är givetvis också viktigt att samordningsaspekter av olika slag beaktas.
- Biblioteken har en central betydelse för informationsförsörjningen till utbildning och forskning men också till allmänheten i stort. KB är Sveriges nationalbibliotek och har ett övergripande ansvar för samordning och utveckling inom detta område. Detta uppmärksammas inte alls i ITPS-rapporten och för övrigt inte heller i den verksamhetsplan som regeringens IT-politiska strategigrupp presenterade i december 2003 (*Näringsdep. 2003-12-04*).

- ITPS-rapporten uppmärksammar inte den strategiska roll som biblioteken, och särskilt KB, har för att IT-politiken skall kunna skapa ett informationssamhälle för alla. Detta är anmärkningsvärt eftersom EU och många andra länder pekar ut informationsförsörjning till utbildning, forskning, näringsliv och allmänheten som ett särskilt viktigt område i sina IT-politiska program.
- Biblioteken och KB som deras samordnare bidrar till att förverkliga de allmänna IT-politiska målen och främja de IT-politiska instrumenten tillit, kompetens och tillgänglighet. KB är, som KB-utredningen uttrycker det, "ett nav i kunskaps-samhället". Biblioteken strukturerar innehållet på nätet, bygger upp egna allmänt tillgängliga kvalitetstjänster och "paketarer" nätbaserade tjänster så att de passar olika användargrupper.
- Beträffande kultursektorn och IT påpekar ITPS bland annat avsaknaden av en nationell plan för digitalisering och ett organiserat och kontinuerligt samarbete inom ABM-området (ABM=Arkiv, bibliotek, museer). Vissa initiativ har dock redan tagits, och KB anser i likhet med ITPS att dessa måste vidareutvecklas och följas upp. KB-utredningen föreslår att KB skall få ansvaret för att utarbeta och samordna ett nationellt handlingsprogram för digitalisering.
- I rapporten resonerar man mycket kring den "digitala klyftan" och demokrati och hur man skall kunna främja eftersatta gruppers användning av IT. Man glömmer dock att omnämna folkbibliotekens viktiga roll i detta sammanhang. Dessa är den enda plats där alla ges tillgång till olika slag av nättjänster gratis och dessutom kan få kvalificerad hjälp och rådgivning. KB-utredningen föreslår att KB skall få det odelade ansvaret för samordning av det svenska bibliotekssystemet som helhet när det gäller informationsförsörjning till utbildning, forskning och allmänheten i stort.
- ITPS-rapporten berör inte de omvälvande förändringar som nu sker inom vetenskaplig publicering samt produktion av alla slags tidskrifter och dagstidningar, vilka nu ofta är sökbara i databaser. KB har gjort speciellt betydelsefulla insatser genom att samordna bibliotekens förvärv av elektroniska publikationer, uppbyggnad av ämnesportaler, universitetens digitala publicering med mera. Användarnas tillgång till nätbaserad kvalitetsinformation har utökats dramatiskt samtidigt som väsentliga samordningsvinster gjorts.
- ITPS framhåller Nätuniversitetet som ett exempel på en lyckad IT-satsning. KB har en viktig roll i detta sammanhang, och det är av stor betydelse att denna verksamhet vidareutvecklas. Nätuniversitetet och nationella digitala bibliotek pekas även ut som ett särskilt viktigt område i EU:s IT-politiska program "eEurope 2005". KB-utredningen föreslår att KB skall tilldelas resurser för att bygga upp ett nationellt digitalt bibliotek ("Sveriges nätbibliotek").
- ITPS menar att bredbandssamhället måste bli ett nätverkssamhälle men förklarar inte exakt vad det innebär. Enligt KB:s åsikt handlar det bland annat om att bygga upp och vidareutveckla kvalitetstjänster av olika slag. Innehållet i "nätet" är det som betyder mest för att IT skall vara ett naturligt instrument för medborgarnas informationsförsörjning och livslångt lärande. KB ansvarar redan för flera sådana tjänster, t.ex. LIBRIS Webbsök där det 2003 gjordes 11 miljoner sökningar.

KB:s synpunkter på ITPS slutrapport

IT-politiken

ITPS menar att IT-politiken skall präglas av långsiktighet och att den skall vara lärande och användarinriktad. Dessa rekommendationer är naturligtvis lovvärda och okontroversiella, men rapporten visar enligt KB:s åsikt inte alltid på ett precist sätt hur de skall kunna göras operativa och mätbara.

ITPS menar att Sverige visserligen lyckats mycket bra som IT-nation men inte längre ligger i topp inom alla områden och att Sverige internationellt sett har en låg grad av politisk styrning inom IT-området. Man påpekar att statsmakternas allmänna mål måste preciseras. Vilka aspekter skall pekas ut? I vilka avseenden skall Sverige vara bäst? Rapportens allmänna omdöme är att regeringen gjort många viktiga IT-politiska satsningar men att man inte alltid följt upp och utvärderat resultatet. Samordningsaspekterna har inte heller alltid beaktats. KB instämmer givetvis i detta men vill också understryka att regeringen tagit många viktiga initiativ som syftar till att samordna och sätta standarder, t.ex. 24-timmarsmyndigheten och Statskontorets arbete med "benchmarking".

I likhet med ITPS anser KB att departementen måste formulera visioner, mål och strategi för sina respektive områden men också samverka, när det gäller områden, som sorterar under flera departement, t.ex. Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet.

ITPS betonar att det även fortsättningsvis måste finnas en övergripande IT-politik. Detta är viktigt, eftersom det annars kan uppstå en situation där olika sektorer inte samverkar, och suboptimering kan uppstå. Den svenska förvaltningstraditionen bygger ju på självständiga myndigheter och lokala initiativ. Det är därför betydelsefullt att samordningsaspekterna beaktas och att IT-politiken är långsiktig. KB instämmer givetvis i detta. Liknande åsikter uttrycktes även i IT-kommissionens slutbetänkande samt nyligen av regeringens IT-politiska strategigrupp.

Vad är egentligen en lärande IT-politik? Med detta förefaller ITPS mena att klara mål skall formuleras och IT-politiken skall göras utvärderingsbar men också att man skall lära av goda exempel. Dessutom rekommenderas att indikatorer och nyckeltal skall tas fram så att en kontinuerlig återkopplingsprocess kan förverkligas. Det framgår emellertid inte klart i rapporten exakt vem som skall göra detta och hur det skall samordnas. Att IT-politiken bör göras användarinriktad är väl också självklart, men hur detta skall genomföras utvecklas inte i detalj.

Informationsförsörjning till utbildning och forskning och stöd till livslångt lärande

En iögonenfallande brist i rapporten är att den i stort sett inte alls tar upp informationsförsörjning till utbildning och forskning. ITPS genomgång av delområdet IT vid universitet/högskolor och inom skolväsendet fokuserar på IT-kompetensen hos lärare och studenter men nämner ingenting om informationsförsörjningen. Det mycket viktiga arbete som biblioteken uträttar, när det gäller IT-baserade tjänster till utbildning, forskning, kultur och näringsliv, omnämns inte alls. Inte heller uppmärksammas KB:s centrala och samordnande roll inom detta område. Det påpekas också i KB-utredningens kommentar till ITPS-rapporten:

”Det är anmärkningsvärt att denna [ITPS-rapporten] inte tar upp det omfattande arbete på området som nu pågår i den svenska högskolan, delvis med stöd från KB. Utredningen har inte heller uppmärksammat att KB är central myndighet till stöd för samordning och utveckling av informationsförsörjning till högre utbildning och forskning, och inte heller att KB har ett nationellt ansvar för frågor om samverkan mellan forskningsbibliotek – bl.a. litteraturförsörjning och utveckling av tjänster baserade på IT.” (SOU 2003:129, s. 48)

KB anser att det är anmärkningsvärt att informationsförsörjning till utbildning, forskning och kultur inte pekats ut som ett viktigt fokusområde av ITPS. I de övriga nordiska ländernas IT-politiska mål- och strategidokument finns det med som ett centralt inslag, likaså i EU:s ”eEurope 2005”. Som exempel kan nämnas den finska och danska regeringens IT-politiska program. Dessa har resulterat i stora satsningar som DEF (Danmarks elektroniske forskningsbibliotek) och FinELib (Finland).

Svensk IT-politik har i stor utsträckning varit inriktad på att bygga upp en väl fungerande teknisk infrastruktur i form av nät och ett allmänt stöd till användning av datorer och Internet. Det börjar nu bli dags att fokusera mera på den ”mjuka infrastrukturen” i form av stöd till vidare uppbyggnad av kvalitetstjänster, som kan användas av alla medborgare. Nyttan och inte tekniken måste sättas i fokus. Enligt KB:s åsikt är detta av avgörande betydelse, men det berörs inte mycket i rapporten. Man talar visserligen om att bredbandssamhället måste bli ett nätverkssamhälle men förklarar inte exakt vad det innebär. Enligt KB:s åsikt är det mycket viktigt att nätet innehåller kvalitetstjänster av olika slag som är tillgängliga för alla. Vikten av det byggs upp allmänt tillgängliga kvalitetstjänster ”på nätet” understryks också i ”eEurope 2005”

KB har byggt upp flera sådana tjänster, t.ex. LIBRIS Webbsök, som är ett resultat av utbildningsdepartementets IT-politiska satsningar under åren 1996-1997. Tillsammans med Bibliotekstjänst AB har KB utvecklat en webbaserad tjänst för samsökning av LIBRIS och folkbibliotekens databaser (”bibliotek.se”). KB har även utvecklat en oerhört mycket använd fjärrlåne- och dokumentleveransservice, som inom kort kommer att erbjudas till slutanvändare, dvs. forskare, studenter och allmänheten.

De offentligt finansierade biblioteken har sedan länge etablerat en betydande närvaro på nätet och var pionjärer när det gäller uppbyggnaden av webbaserade tjänster. KB kommer också inom kort att komplettera LIBRIS Webbsök med en portal för enhetlig sökning i bibliotekskataloger, tidskriftsdatabaser och e-resurser av olika slag.

Vidare har en väl fungerande biblioteksservice en mycket stor betydelse för Nätuniversitetet. Det senaste tillskottet till detta är en digital referenstjänst som samordnats av KB. På KB:s initiativ har det också inrättats en arbetsgrupp för biblioteksstöd till nätbaserat lärande. Den nya arbetsgruppen kommer att inrikta sig på att utveckla nätbaserad biblioteksservice till högskolestudenter både på campus och i distansutbildning.

KB arbetar just nu med att planera för ett nationellt digitalt bibliotek, som kommer att ge en mer samlad och användarvänlig tillgång till all relevant och kvalificerad digital information för studerande och forskare, men också vara tillgängligt för alla medborgare. Stora satsningar av denna typ har gjorts i våra grannländer och många andra EU-länder, och det är viktigt att en sådan tjänst utvecklas även i Sverige. I KB-utredningen förslås att det avsätts 64 miljoner kronor till Sveriges nätbibliotek över en fyraårsperiod.

I december 2003 publicerades KB-utredningens betänkande (SOU 2003:129). Detta innehåller en djupgående analys av KB:s verksamhet och välgrundade förslag till mål och strategi samt uppgifter på kort och lång sikt. KB-utredningen föreslår också att KB:s ansvar skall utökas till att gälla alla offentligt finansierade och tillgängliga bibliotek när det gäller informationsförsörjning till utbildning och forskning.

KB:s uppgifter föreslås – förutom det man redan gör – utökas med följande ansvarsområden:

- Samsökning i digitalt publicerad information
- Samordnad utveckling av högskolans digitala publicering
- Stöd till Sveriges nätuniversitet och uppbyggnad av ett nationellt digitalt bibliotek
- Bevarande och tillgängliggörande av kulturarvet (även det digitala)
- Utarbetande och genomförande av ett nationellt handlingsprogram för digitalisering.
- Nationell samordning av alla offentliga bibliotek
- Utökad internationellt samarbete (europeiskt bidrag till det ”globala biblioteket”)
- Stöd till vuxnas lärande och informationsinhämtning
- God och likvärdig informationsförsörjning till forskning och utbildning hela landet
- Stöd till IT-stödd distansutbildning och nätbaserat lärande
- Samordning av ABM-området

ITPS-rapporten resonerar mycket kring hur IT-kompetensen skall byggas upp och underhållas inom utbildningsväsendet. Likaså berörs området distansundervisning och ”e-learning”. Där anser man att mycket kan göras för att förbättra situationen. I detta sammanhang kan dock nämnas att Sverige faktiskt rankas högst i världen inom området nätbaserat lärande enligt en rapport som publicerades av Economist Intelligence Unit i februari 2004 (The 2003 e-learning readiness rankings - http://www-306.ibm.com/services/learning/solutions/pdfs/eiu_e-learning_readiness_rankings.pdf) ITPS nämner visionen om den öppna högskolan som skall vara ett instrument för livslångt lärande och föra ihop arbetsliv och utbildningsväsende. Nätuniversitetet anförs som ett gott exempel. I detta har KB och universitets/högskolebiblioteken, som tidigare nämnts, en central roll.

I rapporten föreslås att en delegation för IT och lärande skall inrättas. I denna tänks ingå representanter för Myndigheten för skolutveckling, Nätuniversitetet, Multimediabyrån, Kommunförbundet, folkbildningen och arbetsmarknadens parter. KB har nyligen erfarit att denna grupp har bildats och vill understryka att det är viktigt att bibliotekens och forskningens viktiga roll inom området uppmärksammas.

Kulturektorn

ITPS anser att området IT och kultur är ovanligt ”spretigt” och att de initiativ som tagits inte följts upp. Det gäller framför allt Kulturnät Sverige men också ABM-samarbetet. Det senare är ett högt prioriterat område inom EU, och KB har också ansvarat för flera förstudier. ITPS påpekar att området kultur är delat på flera departement och understryker behovet av samordning. KB instämmer i detta.

ITPS uppmärksammar också avsaknaden av en nationell plan för digitalisering och ett organiserat och kontinuerligt samarbete inom ABM-området. Flera initiativ har dock redan tagits, t.ex. KB:s förstudier inom standarder för bilddatabaser och ABM-samarbete. Dessa förstudier har lagt en god grund för den fortsatta verksamheten. Detta understryks även i KB-utredningen, som föreslår att uppdraget att utarbeta en nationell plan för digitalisering skall ges till KB. KB föreslås också stå för samordningen inom ABM-området. KB samarbetar redan med Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Nordiska museet och Kulturrådet, och ett ABM-sekretariat kommer att inrättas den första maj i år.

ITPS påpekar att området kultur är delat på flera departement och understryker behovet av samordning. Även initiativ som Kulturnät Sverige måste utvärderas och följas upp. KB instämmer i detta. I likhet med ITPS anser KB att kopplingarna mellan IT, kultur och utbildning bör förstärkas. ITPS menar att kulturen och arbetet med digitalisering av kulturarvet (ABM-arbetet) och 24-timmarsmyndigheten har klara kopplingar till varandra. KB instämmer i detta.

Redan i IT-kommissionens första betänkande (SOU 1994:118) formulerades det allmänna målet att "IT skall möjliggöra för alla i Sverige att få del av kulturella upplevelser och det svenska kulturarvet". Även i detta sammanhang kommer KB in, eftersom man har uppgiften att vara en del av "nationens minne". I detta sammanhang kan nämnas att KB gjort speciella insatser genom att man sedan 1997 sparar alla svenska webbsidor. Här var KB internationellt sett en pionjär och initiativet har också blivit mycket uppmärksammat i media. Dessutom håller KB nu på att bygga upp rutiner för att spara myndigheternas och universitetens/högskolornas digitala publicering. Vidare sparas olika kommersiella aktörers digitala publicering. Avtal har redan träffats med ett flertal sådana.

ITPS föreslår att en arbetsgrupp mellan Kulturdepartementet, Näringsdepartementets IT-politiska strategigrupp och Delegationen för offentliga e-tjänster bör initiera arbetet med att utforma en gemensam vision för IT i kulturpolitiken. Denna grupp skall utforma mål och strategier för området IT och kultur. Ett samarbete mellan Kultur- och Näringslivsdepartementen föreslås också. KB vill betona att det är viktigt att bibliotekens viktiga roll inom kultursektorn uppmärksammas i detta sammanhang.

Myndigheternas tjänster på nätet (e-service)

Rapporten utvärderar egentligen inte kvalitet och innehåll i befintliga tjänster på nätet men nämner att Sverige länge haft en stark ställning och ofta rankas högt i internationella jämförelser. ITPS varnar emellertid för att man snart kan halka efter i förhållande till andra länder. De flesta myndigheter har väl fungerande informationssidor och blankettjänster, men ITPS påpekar med rätta det bör finnas många fler mer avancerade tjänster, t.ex. interaktiva sådana, vilket befrämjar effektivitet och tillgänglighet och är kostnadsbesparande. Rapporten understryker också att samordning och erfarenhetsutbyte är viktigt. "Benchmarking" och "best practice", dvs. att lära av goda förebilder är också bra metoder. KB instämmer givetvis i detta men påminner också om att Statskontoret gör ett gott arbete inom detta område genom sina årliga översikter och rekommendationer, som just syftar till ett slags "benchmarking".

I direktiven till Delegationen för utveckling av offentliga e-tjänster (Dir 2003:81) sägs följande: *Sveriges fortsatta framgång är beroende av en ökad utveckling och användning av attraktiva elektroniska tjänster över såväl fast som mobila nät. Av särskild vikt är utvecklingen av elektroniska tjänster i offentlig sektor, såväl tjänster som kan skapa stor nytta för medborgare och företag som tjänster som kan bidra en positiv utveckling i offentlig sektor. Även IT-kommissionen underströk detta i sitt "testamente" (SOU 2003:55).*

Delegationen skall "främja kunskapsöverföring mellan forskning och utveckling och praktiska och nyttskapande åtgärder". ITPS understryker vikten av att delegationen samarbetar med regeringens IT-politiska strategigrupp och förutser att olika arbets- och referensgrupper kommer att tillsättas, vilket kommer att befrämja samverkan inom olika sektorer. Emellertid omnämner inte ITPS biblioteken och deras betydelsefulla roll inom informationsförsörjning, demokrati och tillgängliggörande av kulturarvet.

Avslutningsvis vill KB än en gång framhålla att biblioteken, och särskilt KB som deras samordnare, har en central betydelse för informationsförsörjningen till utbildning och forskning men också till allmänheten i stort. KB och biblioteken står också för en kontinuerlig uppbyggnad av kvalitetstjänster på nätet, som har stor betydelse för informationsförsörjningen till utbildning och forskning, men även för demokrati och livslångt lärande. Detta omnämns inte alls i ITPS-rapporten och inte heller i den verksamhetsplan som regeringens IT-politiska strategigrupp nyligen presenterat (2003-12-04). Det är viktigt att KB och biblioteken uppmärksammas i regeringens IT-politiska program om visionen om "ett informationssamhälle för alla" skall kunna förverkligas.

I detta ärende har riksbibliotekarie Gunnar Sahlin beslutat. Utvecklingschef Göran Skogmar har varit föredragande.

Gunnar Sahlin

Göran Skogmar